

**IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASHNING PSIXOLOGIK-
PEDAGOGIK USULLARI**

Qodirova Musharraf Zununxonovna

Namangan viloyati Kosonsoy tumani

38-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur mavzuda ta'lim jarayonida iqtidorli o'quvchilarni aniqlashning pedagogik va psixologik usullari yoritiladi. Iqtidorli o'quvchilarni erta aniqlash ularning salohiyatini rivojlantirish va to'g'ri yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada kuzatish, testlar, diagnostika va amaliy yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: iqtidorli o'quvchi, diagnostika, qobiliyat, intellekt, kuzatish, test, rivojlanish.

KIRISH

Ta'lim jarayonida iqtidorli o'quvchilarni aniqlash pedagog va psixologlarning muhim vazifalaridan biridir. Chunki bunday o'quvchilarni o'z vaqtida aniqlash ularning qobiliyatlarini to'g'ri rivojlantirishga imkon yaratadi.

Iqtidorli o'quvchilar odatda tez fikrlaydi, murakkab masalalarni oson hal qiladi, ijodiy yondashuvga ega bo'ladi va bilimga kuchli qiziqish bildiradi. Shu sababli ularni aniqlashda kompleks yondashuv zarur.

Birinchi usul — kuzatish metodi. O'qituvchi o'quvchining dars jarayonidagi faolligi, mustaqil fikrlashi, savol berish darajasi va ijodiy yondashuvini kuzatadi. Bu usul tabiiy sharoitda o'quvchini baholash imkonini beradi.

Ikkinchi usul — psixologik testlar. Intellekt darajasi, ijodkorlik va qobiliyatlarni aniqlovchi testlar orqali o'quvchining salohiyati baholanadi. Bu usul ilmiy asoslangan natijalar beradi.

Uchinchi usul — suhbat va intervyu. O'quvchi bilan individual suhbat o'tkazish orqali uning qiziqishlari, maqsadlari va ichki motivatsiyasi aniqlanadi.

To'rtinchi usul — ijodiy topshiriqlar. O'quvchiga nostandart vazifalar berilib, uning muammoga yondashuvi va ijodiy fikrlashi baholanadi.

Beshinchi usul — ota-onalar bilan hamkorlik. Ota-onalar bolaning uy sharoitidagi qiziqishlari va xatti-harakatlari haqida muhim ma'lumot bera oladi. Bu esa to'liq tasavvur hosil qilishga yordam beradi.

Shuningdek, portfoliolarni tahlil qilish ham muhimdir. O'quvchining ishlari, yutuqlari va ijodiy faoliyati uning qobiliyatlari haqida aniq ma'lumot beradi.

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash jarayoni uzluksiz bo'lishi kerak. Bir martalik baholash yetarli emas, balki o'quvchini doimiy kuzatib borish zarur.

Tug'ma iqtidorli bolalarni tushinish uchun eng avvalo bolalar psixikasining yosh xususiyatlarini bilishimiz kerak. Agarda qobiliyat qandayda bir psixik xislat bo'lsa, iqtidorlilik shu qobiliyatning eng yuqori ko'rsatkichi hisoblanadi. Qobiliyat va iqtidorlilik inson hayoti davomida aks ettirilb boriladi. Darhaqiqat iqtidorli o'quvchilarni aniqlab olish va ularning psixologik xususiyatlari to'g'risidagi bir qancha risolalarga ko'zimiz tushadi biroq buni amaliy faoliyatimizda kamdan kam qo'llab boramiz . Ayniqsa maktabda alohida e'tiborni faqatgina orqada qolgan o'quvchilargina emas, balkim boshqalarga solishtirganda o'qish oson hisoblanadigan, o'quv jarayonida yuksak muvaffaqiyatlarga erishayotgan bolalarga ham o'z diqqatimizni qaratishimiz lozim. Ta'lim jarayonida, jamoa ishlarida o'quvchilar harakatlanishi, erishgan muvaffaqiyatlari bilan bir-biridan farq qiladi. Iqtidorli bolalarda aqliy qobiliyatning erta vujudga kelishi ota-onalar, pedagoglar, jamoatchilikni beparvo qoldirmasligi lozim. Chunki, ulardagi berilgan talantning yo'qolishiga olib kelishi mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iqtidorli bolalarni aniqlash va rivojlantirish jarayoni ko'p tomonlama yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda psixologlar, o'qituvchilar, ijtimoiy pedagoglar, fan mutaxassislari hamda ota-onalar hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ta'lim muassasasidagi psixologik-pedagogik kengashlar bunday hamkorlikning samarali shakli bo'lib, ular orqali o'quvchilarning intellektual salohiyati chuqur o'rganiladi va rivojlantirish yo'llari belgilanadi. Intellektual qobiliyatlari aniqlangan bolalar bilan ishlashda konsalting, individual o'quv dasturlarini ishlab chiqish, shaxsiy yondashuv asosida tavsiyalar berish, o'qituvchilarga samarali muloqot usullarini topishda ko'maklashish, qulay psixologik muhit yaratish, ijtimoiy-psixologik ko'nikmalarni shakllantirish, psixologik diagnostika va kuzatuv ishlari olib boriladi. Shu bilan birga, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularga doimiy maslahatlar berish ham muhim hisoblanadi.

Maktabda iqtidorli bolalar haqidagi ma'lumotlarni tizimlashtirish uchun maxsus ma'lumotlar banki yuritiladi. Unda o'quvchilarning biografik ma'lumotlari, psixodiagnostik tekshiruv natijalari va boshqa muhim ko'rsatkichlar jamlanadi. Bu esa har bir bolaning rivojlanish dinamikasini kuzatish va unga mos pedagogik yondashuvni tanlash imkonini beradi. Bunday bolalar bilan ishlashda o'qituvchilarning kasbiy malakasi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Ular o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlashi, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishi va o'zgaruvchan ta'lim jarayonida samarali metodlarni qo'llay olishi zarur. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan loyiha va tadqiqot metodlari, muammoli ta'lim, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi usullar, axborot texnologiyalari kabi yondashuvlar iqtidorli bolalarning bilimga qiziqishini yanada kuchaytiradi, ularni mustaqil fikrlashga va izlanishga undaydi.

Shuningdek, individual ta'lim yo'nalishini shakllantirish muhim bo'lib, u o'quvchining qobiliyati, ehtiyoji va imkoniyatlarini hisobga olgan holda belgilanadi. Bu yondashuv bolaga o'z iste'dodini to'liq namoyon etish, mustaqil qaror qabul qilish va kelajak kasbini ongli tanlashga yordam beradi. Loyiha-tadqiqot faoliyati esa o'quvchilarning reproduktiv darajadan ijodiy darajaga o'tishini ta'minlaydi, ularning axborot bilan ishlash, tahlil qilish, modellashtirish, hamkorlikda faoliyat olib borish va o'z-o'zini rivojlantirish kabi muhim kompetensiyalarini shakllantiradi. Shu tariqa, iqtidorli bolalar bilan tizimli va ilmiy asoslangan ishlash ularning intellektual va shaxsiy rivojlanishida yuqori natijalarga erishishga xizmat qiladi.

Loyihalash o'quvchilarning shaxsiy fazilatlarini, birinchi navbatda, jamoada ishlash, muammolarni tanlash va hal qilish uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish va bo'lishish, faoliyat natijalarini tahlil qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar - bu sinf yoki o'quvchilar guruhi bilan bo'sh vaqtlarida o'tkaziladigan, badiiy, dizayn va tadqiqot, texnik, ekologik va biologik, sport va boshqa tadbirlar orqali ijodiy salohiyatni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar va tadbirlar:

- to'garaklar;
- studiyalar;
- maktab olimpiadalari;
- akademik amaliyot;
- yozgi fan maktablari (ta'til maktablari);
- intellektual o'yinlar va musobaqalar.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar - o'quvchilarning norasmiy muloqotga, bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishga, o'zini o'zi boshqarish va ijtimoiy foydali ishlarda ishtirok etishga, bolalar jamoat birlashmalari va tashkilotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida darsdan tashqari mashg'ulotlardan tashqari tashkil etiladigan turli tarbiyaviy tadbirlar:

- Maktab bo'limi, ilmiy jamiyat;
- Maktab ilmiy-amaliy konferensiyalari;
- Mavzu o'n yilliklari (haftalari); • O'quvchilar loyihalari festivali.

Oliy o'quv yurtlari. Ta'lim muassasalari o'z faoliyati davomida ijtimoiypedagogik turdagi ochiq tizimlar sifatida tashqi muhit bilan o'zaro ta'sir qiladi. O'z maqsadlari, resurslari va vositalari bilan cheklanmagan holda, har bir muassasa tashqi muhit bilan o'zaro aloqalarini rivojlantirishga intiladi. Oliy o'quv yurtlari ana shunday o'zaro hamkorlik sub'ektlaridan biri sifatida faoliyat yuritadi.

Ta'lim muassasalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni rivojlantirishda yuqori darajadagi intellektual rivojlanishga ega bo'lgan bolalarning ketma-ketligiga katta e'tibor beriladi. Bu tendentsiya o'lkaning turli ta'lim muassasalarida namoyon bo'ladi. Intellektual rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan bolalar oliy o'quv yurtlarida keyingi

ta'limga tayyorlanadi, ular universitetlarda o'z loyihalari bo'yicha izlanishlarni davom ettirishga yo'naltiriladi, alohida fanlar bo'yicha bilimlari chuqurlashtiriladi. Tanlovlar, olimpiadalar, konferensiyalar g'oliblari shartnomada ko'rsatilgan oliy o'quv yurtlariga imtiyozli shartlar asosida (masalan, pasaytirilgan o'tish balli yoki qisqaroq o'qish muddatiga) kirish imkoniyatiga ega.

Ta'lim muassasalari o'quvchilari va oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilarini hamkorlikda loyihalashtirish va ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb etish ancha faol olib borilayotgan ishlardan hisoblanadi. Universitetlarning o'qituvchilari va tadqiqotchilari ilmiy va uslubiy rahbarlikni, amalga oshirish, loyihalash, bolalarning ilmiy maqolalarini o'zaro ko'rib chiqish, ma'lumotlarni qayta ishlashga yordam berish, tadqiqot faoliyatining nutqlari va taqdimotlarini tayyorlash. Bunday ish jarayonida bolalar mustaqil ish va tadqiqot faoliyati ko'nikmalariga ega bo'ladilar, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Universitetlar intellektual rivojlangan bolalar bilan ishlashni tashkil etish uchun fakultetlar, kafedralar, o'quv xonalari, laboratoriyalar, innovatsion tuzilmalarni (texnoparklar, universitetlararo markazlar) moddiy-texnikaviy, uslubiy, ilmiy va kadrlar bilan ta'minlaydi. Universitetlarda turli konferensiyalar, olimpiadalar, ko'riktanlovlar, festivallar, o'quv lagerlari, bolalar bilan ishlash bo'yicha maxsus kurslar tashkil etilmoqda. Ish universitet ilmiy jamiyatlarida, to'garaklarda, laboratoriyalarda, kollej sinflarida, ixtisoslashtirilgan lagerlarda, universitetgacha tayyorgarlik fakultetlarida, tadqiqot maktablarida olib boriladi. O'qituvchilar uchun oliy o'quv yurtlarida mahorat darslari, ijodiy seminarlar, laboratoriyalar, malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslari tashkil etilmoqda.

Intellektual rivojlanishi yuqori bo'lgan bolalarni o'qitishda bir qator muhim pedagogik va psixologik yondashuvlar qo'llaniladi. Avvalo, individual ta'limning ustuvorligi alohida ahamiyatga ega. Bunday bolalar bilan ishlashda umumiy, hamma uchun bir xil yondashuv yetarli bo'lmaydi, chunki ularning qobiliyat va rivojlanish sur'ati turlicha bo'ladi. Shu sababli individual yondashuv ularning imkoniyatlarini to'liq ochib berishga xizmat qiladi.

Ikkinchi muhim jihat — dialogik ta'limning monologik ta'limdan ustunligi hisoblanadi. Ya'ni, o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki hamkor sifatida ishtirok etadi. O'quvchi esa tayyor ma'lumotni qabul qiluvchi emas, balki faol fikrlovchi, muhokama qiluvchi va izlanishga intiluvchi shaxsga aylanadi. Bunday muhitda tanqidiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy yondashuv shakllanadi.

Uchinchi yondashuv axloqiy tarbiyaning ustuvorligidir. Iqtidorli bo'lish faqat aqliy salohiyat bilan emas, balki axloqiy fazilatlar bilan ham uyg'un bo'lishi kerak. Chunki bilim va iste'dod to'g'ri yo'naltirilmasa, ijtimoiy jihatdan salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shu sababli bolalarda halollik, mas'uliyat, insonparvarlik kabi qadriyatlarni shakllantirish muhimdir.

To‘rtinchi yondashuv gender yondashuvi bo‘lib, unda o‘g‘il va qiz bolalarning psixologik va individual xususiyatlari hisobga olinadi. Ularning qobiliyatlari bir-biridan ustun yoki past emas, balki turlicha namoyon bo‘lishi mumkin. Shu sababli ta‘lim jarayonida ularning o‘ziga xos imkoniyatlarini inobatga olish samarali natija beradi.

Beshinchi yondashuv esa biografik yondashuvdir. Bu usulda buyuk shaxslarning hayoti va faoliyati o‘rganilib, bolalarga ibrat sifatida taqdim etiladi. Ularning muvaffaqiyatga erishish yo‘li, mehnati va qiyinchiliklarni yengib o‘tishi iqtidorli bolalarda motivatsiyani kuchaytiradi va o‘z ustida ishlashga undaydi. Intellektual rivojlanishi yuqori bo‘lgan bolalar bilan ishlashda individual yondashuv, muloqotga asoslangan ta‘lim, axloqiy tarbiya, gender xususiyatlarini hisobga olish hamda biografik tajribadan foydalanish kabi omillar birgalikda qo‘llanilganda eng samarali natijaga erishiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, iqtidorli o‘quvchilarni aniqlashda pedagogik va psixologik usullarni uyg‘unlashtirish eng samarali natijani beradi. To‘g‘ri aniqlangan iqtidor esa to‘g‘ri yo‘naltirilgan rivojlanishga olib keladi. Zero, yurtimizda yuksak intellektual darajani ko‘rsatuvchi bolalarni o‘qitish hamda tarbiyalash muammolari katta ijtimoiy ahamiyatga egaligi bilan tasniflanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Izatovna T. L., Izatovna T. S. PSYCHODIAGNOSTIC BASES OF THE STUDY OF TWINS IN PSYCHOLOGY //E-Conference Globe. - 2021. - C. 98-104.
2. Risnawati, W. I., Astuti, M., Shaxlo, T., Dilafruz, I., & Dilnoza, K. Effect of Work Conflict, Work Stress and Satisfaction working on Employee Erformance at PT. Federal International Financegroup (FIF-Group) Sidoarjo. International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development, 4(4), 69-80.
3. Izatovna, T. S., & Murtazoyevna, Q. D. (2022). MAKTAB YOSHIDAGI
4. EGIZAKLARNING O‘QISHDAGI MUAMMOLARNI KORREKTSIYALASH YO‘LLARI. TA‘LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(3), 220-22
5. Ziyo.net